

ФИНАНСИРАНЕТО НА СПОРТА В РИМ. РИМСКОТО СПОРТНО ПРАВО

Проф. д-р Адолфо Диас-Баутиста Кремадес

Университет в Мурсия, Испания

Доц. д-р Хулио Сесар Муньос Перес

Университет в Мурсия, Испания

Резюме: В Рим Спортът развива нови аспекти, различни от характерните за гръцкия спорт. В Рим спортът е тясно свързан с политическия и обществения живот. Той се поощрява от институциите като форма на политическа пропаганда и придобива особено икономическо значение. Около него се развиват различни производствени дейности. Всичко това благоприятства професионализацията на спортистите в Рим. Спортът заема централно място в обществения живот и средствата за финансиране на спорта като дейност и на спортистите в частност придобиват особено значение. Тук ще разгледаме ролята на договора за заем *mutuum* като инструмент за финансиране на спортистите. Полезността на тази фигура се усложнява от отхвърлянето от страна на римските юристи на автоматичното или естествено генериране на лихви при паричните заеми. Затова се използва същият механизъм като при *rescunia traiecticia* или *fenus nauticum* в търговията, който допуска лихва в зависимост от положителния резултат на начинанието. Ще видим някои форми на финансиране на спортистите, възникнали в съответствие с видовете римски договори и доказващи връзката между спорта и правото като регулаторна рамка на тази социално-икономическа реалност в Рим.

Ключови думи: спорт, Римско право, финансиране на спорта, обикновен заем;

FINANCING OF SPORT IN ROME. TOWARDS A ROMAN LAW OF SPORT

Prof. Adolfo Díaz-Bautista Cremades, PhD

University of Murcia, Spain

Assoc. Prof. Julio César Muñiz Pérez, PhD

University of Murcia, Spain

Abstract: Sport in Rome shows news and diverse perspectives, different to those that characterize the Greek sport. In the Roman case, sports are closely linked with the political and social level. This institutional promotion as a form of political advertising shows the economic importance of sports linked to different economic factors and products around it. This situation encourages the athlete like a professional in Rome and leads to the central approach of this work: the ways to financing sport, and particularly the athlete in Rome. We therefore focus on the role that the mutuum agreement would play as an instrument to achieve the financing of the athlete. The usefulness of this agreement is complicated when we found the rejection of the Roman jurists to natural or automatic production of interest on loans of money. For this reason, would be through the same mechanism used in the traiecticia pecunia or fenus Nauticum, where is accepted the charging of interest subject to the positive result of the company. Thus, the “mutuum agreement” become a way to financing athletes. This financing would articulate from the possibilities that the Roman contractual typology offered, demonstrating once again the link between sport phenomenon in Rome and the legal sphere.

Keywords: sport, Roman law, sport financing, Mutuum agreement;

I. УВОД

Спортните зрелища и дейността на спортистите са били обект на по-голямо внимание в елинистичния свят, отколкото в света на римляните¹, тъй като по традиция Гърция се смята за родина на спортните игри².

В древността спортът до голяма степен бил свързан с религията. По отношение на Рим може да кажем, че спортът е свързан с определени етруски религиозни практики. Езическият му характер се запазва до голяма степен в религиозните празненства³ до премахването им от император Теодосий през 392 г. сл.Хр. На практика от император Константин насетне спортът и зрелищата продължават да се развиват като демонстрация и пропаганда на властта⁴. Това обяснява враждебността на християнството към зрелищата изобщо и към игрите в частност, въпреки че, както знаем, християнството преобразява езическите празненства, като ги възприема като свои собствени, с друга религиозна насоченост⁵.

Макар първоначално спортът е свързан с религията, постепенно той се обвързва с политиката. По време на Републиката целта е да се осигури избиране или преизбиране на даден магистрат⁶, а по време на Империята замества политическите права на гражданите и е средство за контрол над тях, отдушник на социалното напрежение. Функцията на спорта в Рим еволюира и, както твърди

¹ WACKE, Andreas. Athleten als Darlehensnehmer nach römischem Recht. – In: *Studia et Documenta Historia Iuris*, Vol. 44, 1978, p. 439–440. Вж. и цитираната там обширна библиография.

² Доказателство за общественото значение на спорта в римското общество са думите на Свети Павел в Corintios 9:24–27: “*Nescitis quod hi, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? Sic currite, ut comprehendatis. Omnis autem, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinere; et illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro non quasi in incertum, sic pugno non quasi aerem verberans; sed castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne forte, cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar*”.

³ Например при вакханалиите.

⁴ ARREDONDO LÓPEZ, Pablo. Los deportes y espectáculos del Imperio Romano vistos por la literatura cristiana. – In: *Foro de Educación*, Vol. 10, 2008, p. 265–280, особено p. 277.

⁵ За празненствата, за божествата и за местата за преклонение и богослужение вж. MARKALE, Jean. *Le christianisme celtique et ses survivances populaires*. Paris, 1983 – за Франция, или MACKENNA, Stephen. *Paganism and Pagan Survivals in Spain up to the Fall of the Visigothic Kingdom*. Washington, 1938 – за Испания.

⁶ Cappelletti възпроизвежда думите на Crawford, който твърди че магистратът, поискал заплащане за провеждането на игри по време на своя мандат, е бил длъжен да плати половината от стойността им (CAPPELLETTI, Loredana. *Die Finanzierung von Spielen in Italien und Hispanien gemäß den lokalen Stadtgesetzen (1. Jh. v. Chr. – 1. Jh. n. Chr.)*. – In: *Kruse, Thomas und Harter-Uibopuu, Kaja. Sport und Recht in der Antike. Band II*. Wien, Holzhausen der Verlag, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Universität Wien, 2014, S. 169).

Rodríguez López⁷, той се превръща в едно огромно зрелище, създадено, да изпълнява определена политическа функция.

Поради това особен интерес представлява финансирането на спорта изобщо и на игрите в частност в Древния Рим. На практика липсата на финансиране по време на римското господство в Гърция е една от причините за изчезването на олимпийските игри, тъй като се предпочитат гладиаторските игри и се променя начинът, по който римляните възприемат спорта – не като философска дейност, а като военно обучение и забавление за народа⁸, а чрез забавлението – и като форма на контрол върху масите посредством „търсенето на емоции“ – по думите на социолога Dunning⁹.

За значението на игрите и използването им за политически цели говори Friedlander¹⁰, който посочва, че за да поддържат ранга си сенаторските фамилии били принудени да поемат огромни разходи, най-вече за „необходимите публични игри“¹¹, като същевременно се прави опит да се избегне корупцията чрез *Lex Claudia*, която не позволява на сенаторите да сключват договори и да спекулират в игрите в чест на *Mars Ultor* или други игри и им разрешава единствено да предоставят коне за участие в тях, така че такова участие се приравнява към търговската дейност.

Ето защо финансирането на спорта в Древния Рим е привлекателно поле за изследване, представляващо интерес от гледна точка на историята на политиката, икономиката и социологията. Тук обаче ще се съсредоточим само върху неговия правен аспект.

II. РЕГЛАМЕНТАЦИЯ НА СПОРТА В РИМ. ФИНАНСИРАНЕТО НА СПОРТИСТИТЕ

Не са много правните изследванията в тази област¹². Това може да се дължи на обстоятелството, че спортът не е особено развита тема от

⁷ RODRÍGUEZ LÓPEZ, Juan. *Historia del deporte*. Barcelona, 2000, p. 113 ss.

⁸ DELANEY, Tim and MADIGAN, Tim. *The sociology of Sports, an introduction*. Jefferson, 2015, p. 54.

⁹ DUNNING, Eric. *El fenómeno deportivo*. Barcelona, 2003, p. 47.

¹⁰ FRIEDLÄNDER, Ludwig. *Roman life and manners under the early empire*. Transl. Leonard Magnus. London, 1928.

¹¹ FRIEDLÄNDER, Ludwig. *Op. cit.*, p. 118 ss.

¹² AMELOTTI, Mario. *La posizione degli atleti di fronte al diritto romano*. – In: *Studia et Documenta Historia Iuris*, Vol. 21, 1955, p. 123–156. Относно злополуките по време на спортни състезания

класическите римски юристи. При следкласическите юристи тя се появява (например Книга X на *Codex Justinianus* съдържа един титул *De athletis* – CJ. 10.54, с един-единствен текст, някои текстове откриваме в Книга XV на *Codex Theodosianus*), но няма критерий за подредба на тази материя. В правните източници от класическата епоха в един преторски едикт се споменава за борбата срещу залаганията и различни забрани, както и императорска реакция срещу тях (все по-чести в Късната Античност) – в една конституция на Теодосий, Аркадий и Хонорий (CTh. 15.7.12). Те обаче не са обвързани с норми на частното право, а са публични норми във връзка с общественения ред¹³. Става дума за *disciplina spectaculorum*¹⁴, свързана в сферата на публичното право със спортния фанатизъм или *vitium animi*, критикуван още от отците на църквата най-вече поради използването на спорта като зрелище¹⁵. В известен смисъл това е основната, споделяна от елинистичния свят (например у Павсаний или Филострат¹⁶) предвид деградацията, която предполагат професионализацията и меркантилизацията на спорта и използването му като средство за забавление на масите, с което се създава една „криминогенна“ среда като част от ежедневието в градовете¹⁷.

вж. WACKE, Andreas. Unfälle bei Sport und Spiel nach römischen und geltenden Recht. – In: *Z. f. Geschichte d. Sports u. d. Körperkultur*. Köln, Vol. 3, 1977, no. 1, а за заемите, отпускани на спортистите – Op. cit., n. 1. Също така CAVALLARO, Maria Adele. Spese e spettacoli. Aspetti economici-strutturali degli spettacoli nella Roma Giulio- Claudia. Bonn, 1984; GREGORI, Gian Luca. La legislazione relativa agli spettacoli. – In: *La Regina, Adriano* (Ed.). Sangue e arena. Milano, 2001, p. 15–27; LUSCHI, Licia. Potere pubblico: spese, spettacoli, feste e i loro luoghi. – In: *Settis, Salvatore* (Ed.). Civiltà dei Romani. Il potere e l'esercito. Milano, 1991, p. 217–234. MARCONE, Arnaldo. L'allestimento dei giochi annuali a Roma nel IV secolo d.C.: aspetti economici e politici. – In: *Savarese, Nicola* (Ed.). Teatri romani. Gli spettacoli nell'antica Roma. Bologna, 1996, p. 257–275.

¹³ GAMAUF, Richard. Pro virtute certamen: Zur Bedeutung des Sports und von Wettkämpfen im klassischen römischen Recht“. – In: *Kruse, Thomas und Harter-Uibopuu, Kaja*. Sport und Recht in der Antike, cit., S. 275–308, ff.

¹⁴ За нея се говори, като се посочва, че е отговорност „на префекта на града“ в D. 1.12.1.12. *Quies quoque popularium et disciplina spectaculorum ad praefecti urbi curam pertinere videtur: et sane debet etiam dispositos milites stationarios habere ad tuendam popularium quietem et ad referendum sibi quid ubi agatur*. Може да се направи връзка с D. 1.12.1.13 и др.

¹⁵ По думите на de Nieto Ibáñez, „агоничният“ гръцки дух е жив в литературните метафори, докато „лудическият“ римски дух се отхвърля без изключение.

¹⁶ В този смисъл сме напълно съгласни с NIETO IBÁÑEZ, Jesús María. La educación física en la paideia cristiana: ejercicio y espectáculo. – In: *Homenaje al profesor José García López*. Autores: Esteban Antonio Calderón Dorda, Alicia Morales Ortiz, Mariano Valverde Sánchez, (Eds.), Koinós Lógos. Murcia, 2006, p. 713–719.

¹⁷ В този смисъл вж. THUILLIER, Jean Paul. Une journée particulière dans la Rome antique. Pour une topographie sportive de l'VRBS. – In: *Philippe Fleury, Olivier Desbordes* (Eds.). Roma illustrata. Caen, 2008, p. 409–420, особено p. 412.

Както сочи Gamauf, регламентирането на спорта се очертава като една преходна и комплексна уредба – от нормите относно освобождаването на роби и наследяването до причиняването на вреди на хора и вещи и обезщетенията за тях. Така социално-икономическото значение на спорта започва да оказва влияние върху правото, като налага въвеждането на определени норми за регламентиране на тези отношения.

Според източниците общественото положение на спортистите е по-високо и достойно за уважение¹⁸ и те не изпадат в *infamia*¹⁹, както традиционно се приема за актьорите и изобщо за хората, участващи в зрелища²⁰. Най-изтъкнатите спортисти получават различни привилегии, като например освобождаване от определени граждански задължения²¹ или да упражняват задължително настояничество²².

Вероятно първоначално почетните награди, носещи високо обществено признание, с времето са се превърнали в скъпи дарове, които един изтъкнат спортист (подобно на един военен или политик) можел да продаде в своя полза. По-късно тези награди отново станали символични отличия, подобно на медалите в наши дни, но били подплатени със значителни суми, а понякога и на

¹⁸ В Coll. 0.6 са приравнени към големите оратори, пазителите на справедливостта, най-добрите съдии и губернаторите “[...] *et oratores maximi et iustitiae satellites inveniuntur et iudiciorum optimi tam athletae quam gubernatores in omni loco aevoque felices*”.

¹⁹ *Ulp. 6 ad ed. D. 3.2.4.pr. Athletas autem Sabinus et Cassius responderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere. et generaliter ita omnes opinantur et utile videtur, ut neque Thymelici neque xystici neque agitadores nec qui aquam equis spargunt ceteraque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deserviunt, ignominiosi habeantur.*

²⁰ *Ulp. 6 ad ed. D. 3.2.2.5. Ait praetor: "qui in scaenam prodierit, infamis est". scaena est, ut Labeo definit, quae ludorum faciendorum causa quolibet loco, ubi quis consistat moveaturque spectaculum sui praebiturus, posita sit in publico privatove vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur. eos enim, qui quaestus causa in certamina descendunt et omnes propter praemium in scaenam prodeuntes famosos esse Pegasus et Nerva filius responderunt.*

²¹ Ако са били винаги борци и са били награждавани с венец поне три пъти, един от които в Рим или в Древна Гърция, без да са корумпирани или подкупвали своите съперници. С. 10.54.1 (*Diocl. Maxim. sin fecha*) *Hermogeni: Athletis ita demum, si per omnem aetatem certasse, coronis quoque non minus tribus certaminis sacri, in quibus vel semel Romae seu antiquae Graetiae, merito coronati non aemulis corruptis ac redemptis probentur, civilium munerum tribui> solet vacatio* (A los atletas se le suele conceder exención de cargos civiles, si prueban que compitieron durante toda su vida y fueron coronados, al menos tres veces, en certamen sacro, una de ellas en Roma, o en la antigua Grecia, y no corrompieron, ni compraron, a sus adversarios). Trad. Antonio Díaz Bautista et al: *Conspectus constitutionum Diocletianii*. Madrid, Dykinson, 2013, p. 25. Последната фраза в текста на Диоклециан подсказва, че в спортните състезания по онова време измамите и подкупването на съперника са били често явление.

²² *Mod. 2 excus. D. 27.1.6.13. Ulpianus libro singulari de officio praetoris tutelaris ita scribit: athletae habent a tutela excusationem, sed qui sacris certaminibus coronati sunt.*

пожизнена пенсия, аналогично на сегашните „пенсионни“ военни медали. Познатите ни текстове говорят повече за венците, давани на спортистите, отколкото за гражданските и военните награди, които се подразбират.

Очевидно в Рим са съществували професионални спортисти, чиято единствена дейност била да се състезават²³, подобно на гръцките атлети. Дори гладиаторските игри, чието обществено значение ни е известно от източниците,

²³ Както знаем от литературните и епиграфските източници, които разказват истории като тази за колесничаря Тай Апулей Диокъл, включена в CIL, XIV, 2884: *c(aivs) appv]leivs diocles agitator factionis rvssatae / [nati]one hispanvs lvsitanvs annorum xxxii mens(ivm) vii d(iervm) xxiii / [pri]mvm agitavit in factione alb(ata) acilio aviola et cornelio pansa con(n)s(vlibvs) / [primv]m vicit in factione eadem m(anio) acilio glabrione c(aio) bellicio torqvato con(n)s(vlibvs) / [item p]rimvm agitavit in factione prasina torquato asprenate ii et annio libone co(n)s(vlibvs) primvm vicit / [in factione] rvssata laenate pontiano et antonio rvfino co(n)s(vlibvs) svmma quadriga agitavit annis xxiii missvs ostio iiii (mille) cclvii / [vicit i(mille) ccc] clxii a pompa cx singvlarvm vicit i(mille)lxiiii inde praemia maiora vicit lxxxii xxx(milivm) xxxii ex his seivges iii xxxx(milivm) xxviii / [ex his seivge]s ii l(milivm) xxviii inde septeivge i lx(milivm) iii binarvm vicit cccxxxxvii trigas ad hs xv(milia) iiii ternarvm vicit li ad honorem venit ii(milia) / [dccc tvlit s]ecvndas dcccxi tertias dlxxvi qvartas ad hs i(mille) i frvstra exit i(mille)cccli ad venetvm vicit x ad albatvm vicit lxxxii inde ad hs xxx(milia) ii / [rettv]lit qvaest]vm hs ccclviii lxiiii(milivm) cxx praeterea bigas mi(liarias) vicit iii ad albatv(m) i ad prasinv(m) ii occvpavit et vicit dcccxv svccessit et vicit lxvii / [praemisit et vici]t (?) xxxvi variis generibus vic(it) xxxii eripvit et vicit dii prasinis ccxvi venetis ccv albatis lxxxi eqvos centenarios fecit n(vmero) viiii et dvcenar(ivm) i / insignia eivs / [3]to sibi qvo anno primvm quadrigis victor exstitit bis eripvit bis actis continetvr avilium teren(tivm) factionis avae primvm omnivm vicisse i(mille)xi ex qvibvs anno uno plvrimvm vincendo vicit / [3 at diocles qvo an]jno primvm centvm victorias consequvts est victor ciii singvlarvm vicit lxxxiii adhuc avgens gloriam titvli svi praecessit thallvm factionis svae qvi primvs in factione rvssata / [3 at dio]cles omnivm agitatorvm eminentissimvs qvo anno alieno principio victor cxxxiiii singvlarvm vicit cxviii qvo titvlo praecessit omnivm factionvm agitadores qvi vnqvam / [certaminibvs lvdorvm ci]rcensivm interfvrvnt omnivm admiratione merito notatvm est qvod uno anno alieno principio dvobvs introvgis cotyno et pompeiano vicit lxxxviii lx(milia) i l(milia) iiii xl(milia) i xxx(milia) ii / [ille 3 fact]ionis prasinae victor i(mille)xxv primvm omnivm vrbis conditae ad hs l(milia) vicit vii diocles praecedens evm introvgis tribvs abigeio lvcido parato l(milia) vicit viii / [item praecedens c]ommunem venvstvm epaphroditvm tres agitadores miliarios factionis venetae [qui] ad hs l vicissent xi diocles pompeiano et lvcido dvobvs introvgis l(milia) vicit / [xii(?) ille 3] factionis prasinae victor i(mille)xxv 6et flavivs scopus victor ii xlviii et pompeivs mvsclosvs victor iii dlviii tres agitadores victores vi dcxxxii ad hs l(milia) vicervnt xxviii / [at diocles omnivm agitatorvm emi]nentissimvs victor i(mille)cccclxxii l(milia) vicit xxviii nobilissimo titvlo diocles nitet cvm fortvnatvs factiones prasinae in victore tvsco victor ccclxxxvi l(milia) vicit ix diocles / [in victore pompeiano victo]r clii l(milia) vicit x lx(milia) i novis coactionibvs et nvmqvam ante titvlis scriptis diocles eminet qvod vna die seivges ad hs xl(milia) missvs bis vtrasqve victor eminvit adqve amplivs / [3] svsisqve septem eqvis in se ivnctis nvmqvam ante hoc nvmmero eqvorvm spectano certamine ad hs l(milia) in abigeio victor eminvit et sine flagello ali(i)s certaminibvs ad hs xxx(milia) / [vicit 3]vm visus esset his novitatibvs dvplici ornatvs est gloria inter miliarios agitadores primvm locvm obtinere videtvr pontivs epaphroditvs factionis venetae / [qvi temporibvs imp(eratoris) nostri anto]nini avg(vsti) pii solvs victor i(mille)cccclxvii singvlarvm vicit dcccxi ad dicoles praecedens evm victor i(mille)cccclxii inter singvlares i(mille)lxiiii isdem temporibvs / [pontivs epaphroditvs eripvit] et vicit cccclxvii diocles eripvit et vicit dii diocles agitator qvo anno cxxvii abigeio lvcido pompeiano introvgis tribvs victor ciii inter / [3 inter em]jinentes agitadores introvgis afris plvrimvm vicervnt pontivs epaphroditvs factionis venetae in bvbalo vicit cxxxiiii pompeivs mvsclosvs factionis prasinae / [3 vicit] cxv diocles svperatis eis in pompeiano victor clii singvlarvm vicit cxxxiiii ampliatis titvlis svsis cotyno galata abigeio lvcido pompeiano introvgis qvinque / victor cccclxxxv singvlarvm vicit ccclxxxvii.*

били считани по-скоро за спортно, а не за кърваво зрелище²⁴. Наградите и венците, давани на спортистите, към II в. ги правят мултимилionери²⁵, при което правните източници подчертават значението на икономическа инфраструктура около различните видове спорт. В този смисъл Gamauf²⁶, Mayer-Maly²⁷ и Daubermann²⁸ изтъкват икономическото значение на конните състезания и особено на състезанията с колесници (квадриги). Цената на конете е отразена например в ограничението, което въвежда Глава I на *Lex Aquilia*, като определя максималното обезщетение при смърт на кон в размер на най-високата цена през последната година на живота му, или сведенията у Гай²⁹, Паул³⁰⁰, Улпиан³¹, Папиниан³² и други³³.

Обаче регламентирането на спорта не спира дотук, тъй като откриваме и местни разпоредби с пряко приложение в спортната сфера за отделни провинции или градове. Както казва Cappelletti³⁴, тази уредба има общи черти,

²⁴ MAÑAS BASTIDA, Alfonso. *Gladiadores: el gran espectáculo de Roma*. Barcelona, 2013.

²⁵ Както е описано в подробности в някои епиграфски надписи, според които общата печалба на най-успешния колесничар – Гай Апулей Диокъл, била почти 36 млн. сестерции, равняващи се днес на повече от 15 млн. долара, за което говори и STRUCK, Peter. *Greatest of all time*. – In: *Lapham's Quarterly*, 2010 (достъпна на <http://www.laphamsquarterly.org/roundtable/greatest-all-time>).

²⁶ GAMAUF, Richard. *Op. cit.*, S. 277.

²⁷ MAYER-MALY, T. *Quadriga*. – In: *Novedades en epigrafía Jurídica Romana*. Homenaje al profesor Álvaro d'Ors. Pamplona, 1987, p. 853–867.

²⁸ DAUBERMANN, Erich. *Die Sachgesamtheit als Gegenstand des klassischen römischen Rechts vornehmlich unter dem Blickwinkel von Veränderungen in ihrer Zusammensetzung*. Frankfurt a.M., 1993.

²⁹ *IGai*, 3.212. *Nec solum corpus in actiones huius legis aestimatur; sed sane si servo occiso plus dominus capiat damni, quam pretium servi sit... item si ex gemellis vel ex comoedis vel ex symphoniaticis unus occisus fuerit, non solum occisi fit aestimatio, sed eo amplius id quoque computatur, quod ceteri qui supersunt, depretiati sunt. Idem iuris est etiam, si ex pari mularum unam vel etiam ex quadrigis equorum unum occiderit.*

³⁰ *D. 9.2.22.1. Item causae corpori cohaerentes aestimantur, si quis ex comoedis aut symphoniaticis aut gemellis aut quadriga aut ex pari mularum unum vel unam occiderit: non solum enim perempti corporis aestimatio facienda est, sed et eius ratio haberi debet, quo cetera corpora depretiata sunt.*

³¹ *D. 45.1.29.pr. Scire debemus in stipulationibus tot esse stipulationes, quot summae sunt, totque esse stipulationes, quot species sunt. [...] sed et familiae vel omnium servorum stipulatio una est. itemque quadrigae [...] stipulatio una est [...]*

³² *D. 31.65.1. Quadrigae legatum equo postea mortuo perire qui- dam ita credunt, si equus ille decessit qui demonstrabat quadrigam: sed si medio tempore diminuta suppleatur, ad legatarium pertinebit.*

³³ *D. 21.1.34.1.*

³⁴ CAPPELLETTI, Loredana. *Die Finanzierung von Spielen in Italien und Hispanien gemäß den lokalen Stadtgesetzen (1. Jh. v. Chr.- 1. Jh. n. Chr.)*. – In: *Kruse, Thomas und Harter-Uibopuu, Kaja. Sport und Recht in der Antike*. Band II, cit., S. 167–194.

които позволяват на Frederiksen³⁵ да формулира “matriz-law-These” (тезата за закона матрица), с която обяснява повторението на формули в различните местни закони, тъй като те са адаптации на един общ закон или матрица, приведена в съответствие с конкретните особености на мястото и времето във всеки конкретен случай, и са част от различни местни правни компилации³⁶.

Очевидно, професионалният спорт е бил начин на живот за римските спортисти, но както и във всяка друга епоха, спортистът е имал нужда от сигурен източник на финансиране, за да постигне успехите си, тъй като без него не е можел да се посвети изцяло на тренирането и спортната подготовка.

Нарастването на стойността на наградите за спортистите стимулира икономическия характер на спортната дейност, която се разраства благодарение на различните производствени, стопански и социални фактори, свързани със спорта.

Освен това, тези награди и стопанската структура, създадена около игрите, оформят спорта – поне привидно, като средство за издигане в обществената йерархия. Това обяснява твърдението на Jakab³⁷, че спортистите често произхождат от най-ниските социални класи, а спортната кариера е бляскава примамка като начин за постигане на по-високо положение в обществото. „Несъмнено – казва тази авторка, мнозина не биха могли да се финансират сами в тази сфера, изискваща продължителни тренировки и пътувания за участие в състезания.“

Както посочва Cramme³⁸, меценатството е едно от най-впечатляващите явления в Древния свят и е ключов фактор в политическия живот на градовете. Този автор изтъква дарителството в строителството на спортни обекти и

³⁵ FREDERIKSEN, Martin W. The Republican Municipal Laws: Errors and Drafts. – In: *The Journal of Roman Studies*, Vol. 55, 1965, p. 183–198.

³⁶ Не можем да приемем тази теория за напълно вярна (тъй като Frederiksen е критикуван за това, че не е имал предвид тематиката и се е съсредоточил прекомерно върху терминологичния и фразеологичния аспект), но несъмнено може да се съгласим, че местната правна уредба от първата половина на I в. пр.н.е. е плод на римския централизъм. Тази теория намира отзвук и у други автори, като например PINTO de BRITTO, Maria das Graças. *Los municipios de Italia y de España. Ley general y Ley modelo*. Madrid, Dykinson, 2014; p. 234.

³⁷ JAKAB, Eva. Geld und Sport. Rezeption griechischer Topoi in der römischen Jurisprudenz? – In: *Revue Internationale des Droits de l'Antiquité*, Vol. 59, 2012, p. 93–125, особено p. 124.

³⁸ CRAMME, Stefan. Die Bedeutung des Euergetismus für die Finanzierung Städtischer Aufgaben in der Provinz Asia. PhD Thesis. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln. Köln, 2001, S. 11.

констатира съществуването на такова дарителство в Азия въз основа на епиграфските надписи (например когато се чуди дали надписът³⁹, който говори за “Thelymitres”, се отнася за спортист или за музикант⁴⁰ от провинция Азия).

В този смисъл епиграфиката показва богатството и разнообразието от археологически доказателства, свързани със спорта, както може да заключим от труда на Manfred Clauss⁴¹, който няма да разглеждаме подробно тук⁴².

Трябва да изтъкнем също значението и на цирковите игри като колективна дейност. Игрите заемат важно място и значението им нараства по време на Империята с появата на нови зрелища, които вървят ръка за ръка с меценатството, за което стана дума, и което дава възможност богатите патриции или самите императори, или императорската фамилия да финансира игрите⁴³. Vanuxem потвърждава скъсването с гръцката традиция и подчертава тесните връзки между спорта и икономическия живот, които връзки водят до професионализиране на римските спортисти⁴⁴. Това е сложен процес, ако приемем твърдението на Hardy⁴⁵, че зрителите влизали безплатно в местата, където се провеждали игрите (особено като се замислим, че по времето на Марк Аврелий 135 дни в годината били посветени на различни игри). Безплатният вход съществувал и по време на Републиката, когато, поне в началото, игрите били финансирани от държавната хазна, към която постепенно се добавили политиците с пряко финансиране (не чрез публичните им длъжности) за целите на политическата пропаганда.⁴⁶

³⁹ SEG 36.1051 (Milet 6.2.939).

⁴⁰ CRAMME, Stefan. Op. cit., S. 236.

⁴¹ Имам предвид широко известната (в сферата на епиграфията) база данни на Manfred Clauss, която е съществен инструмент за изследванията в тази област.

⁴² В светлината на труда на Pina Polo можем да твърдим, че агонистичните спектакли не са били нещо обичайно по време на Принципата в Западната част на Империята. Те били по-присъщи на Източните територии, където се затвърждават още повече през византийския период. Вж. PINA POLO, Francisco. Los espectáculos agonísticos en el occidente del Imperio romano. – In: *Saldvie. Estudios de prehistoria y arqueología*, Vol. 7, Universidad de Zaragoza, 2007, p. 143–156.

⁴³ VANUXEM, Chantal. Le sport moderne est-il l'héritier du sport antique? – In: *Le sport, tout le thème en dissertations-Questions contemporaines*. Auteurs: Alexandre Bourquin, Maryse Koehl, Bénédicte Lanot, Natacha Ordioni. Ellipses Market (Ed.). Paris, 2012, p. 96 ss.

⁴⁴ VANUXEM, Chantal. Op. cit., p. 96.

⁴⁵ HARDY, William G. The Greek and Roman World. Toronto, McClelland and Stewart, 1960, p. 99.

⁴⁶ MASSICOTTE, Jean Paul et LESSARD, Claude. Histoire du Sport de L'Antiquité au XIXe Siècle. Québec, Presses de l'Université du Québec, 1984, p. 66.

III. СПОНСОРИРАНЕТО НА СПОРТИСТИ ПОСРЕДСТВОМ ДОГОВОРА ЗА ЗАЕМ (*MUTUUM*)

Да разгледаме един от начините за финансиране на спортистите. Обикновено спонсорирането на професионалния спортист в Рим ставало чрез договор за заем (*mutuum*). Други римски форми на договаряне като напр. спонсорството, чиято формулировка би могла да наведе на грешка предвид съвременната терминология, не се прилагали много често. В този смисъл трябва да изтъкнем разликите между римския класически *sponsor*, разбираан като гарант, т.е. „лице, което обещава от името на друг“, т.е. който поема отговорността (обикновено субсидиарно) на трето лице да изпълни поето негово задължение. Това няма нищо общо със съвременното схващане, съгласно което един субект се задължава да обвърже дейността си с името или отличителния знак на друг субект – „*sponsor*“, като признание за нещо дадено в замяна (обикновено пари⁴⁷). Този термин според различни автори⁴⁸ е заимстван от англосаксонското понятие след промяна на изначалното значение на латинското *sponsor*, чийто етимологичен корен е в най-древното формално римско поръчителство – *sponsio*⁴⁹. Появява се една полисемия, която може да ни наведе на грешка, особено ако изхождаме от английската доктрина. Така че „спонсоризацията“ като начин за финансиране на спорта в Рим се оказва малко вероятна поради римския социално-икономически контекст, макар че не бихме могли нито да приемем, нито да отхвърлим категорично тази теза.

Но да се върнем на обикновения договор за заем. Източниците сочат, че този вид договори са били използвани често в сферата на спорта. *Mutuum*-ът е договор⁵⁰, с който едно лице, наречено заемодател, дава определена парична

⁴⁷ PROCOPIO, Massimo. L'inerenza, nel sistema, delle imposte sui redditi, Collana diretta da G. Falsitta e A. Fantozzi. Milano, Giuffrè, 2009, p. 145 ss.

⁴⁸ ELESTICI, Claudio. Il contratto di sponsorizzazione. – In: Rossotto, Riccardo e Elestici, Claudio. I contratti di pubblicità. Il contratto di agenzia. Il contratto di sponsorizzazione. Milano, Giuffrè, 1994; Вж. между много други и BIANCA, Mirzia. I contratti di sponsorizzazione. Rimini, 1990, p. 12 ss.

⁴⁹ Официален устен договор за гаранция (според автори като Mitteis, Cornil, Meylan и Pastori), присъщ на архаичното право, произтичащ от обещание с религиозен характер (Girard, Kaser, Magdelain), предшественик на *stipulatio*. Torrent твърди, че свещеният характер на клетвата, съдържаща се в *sponsio*, позволява да бъдат гарантирани неимуществени обещания, като например сключване на брак. Вж. TORRENT RUIZ, Armando. Diccionario de Derecho Romano. v. *sponsio*. Madrid, Edisofer, 2005, p. 1238.

⁵⁰ Много автори – като напр. Ihering, Pernice и Perozzi, твърдят че е неуместно да се нарича договор този род правни сделки – не само защото римските източници са запазили това

сума (или определено количество заместими вещи) на друго лице, наречено заемател, срещу задължението след определено време, или след като изпълни определено условие, заемателят да върне същата сума или вещи от същия вид. На практика това е паричен заем⁵¹.

Този вид широко разпространени договори в римската практика и в наши дни крият един проблем в икономическия си замисъл. Като сделка, паричният заем е инвестиция за заемодателя, който получава плащане под формата на лихва за времето, през което се е лишил от своите пари, и заради риска, който поема с тази сделка. Обаче още в началото юристите се обявяват против естественото подразбиране за уговаряне на лихва върху паричния заем⁵².

Изключение от тази забрана на лихварство са правели заемите, при които задължението да се върне получената сума се обуславяло от добрия край на финансираната операция, така че ако се провали започнатият от заемателя бизнес поради непреодолима сила (*vis major*), той се освобождавал от задължението да върне сумата. В този смисъл лихвата не е премия за риска от виновно неизпълнение от страна на заемателя или от вреда, дължаща се на хода на времето, а за риска, който по специфичен начин поема заемодателят при този

наименование за определени правни сделки, но и защото считат, че задължението за възстановяване произтича повече от едно предварително *datio* (даване на вещта), отколкото от една *conventio*. Други автори, като напр. Volterra (Instituciones de Derecho Privado Romano. Trad. Jesús Daza Martínez. Madrid, Civitas, 1986, p. 485), считат, че нищо не оправдава предполагаемото отсъствие на взаимно съгласие в генезиса на задължението за връщане, присъщо на мутуума, като цитират например Cels. D. 12.1.32. Без да влизаме в тази полемика, считаме, че трябва да пренасочим римските категории сделки към съвременната правна таксономия като начин да обясним правната фигура на това, което в днешни дни без съмнение е един договор.

⁵¹ TORRENT RUIZ, Armando. Diccionario de Derecho Romano. Madrid, Edisofer, 2005, v. *mutuum*, като цитира институциите на Гай (3.90), го определя като вещен (реален) едностранен договор, *stricti iuris*, посредством който едно лице предава на друго лице собствеността върху определена сума пари или определени заместими вещи със задължението да ги върне в същия размер и със същото качество.

⁵² Torrent Ruiz (Op. cit.) сочи, че въпреки че мутуумът по същество е безплатен договор, съществуват закони, които уреждат лихвения процент (*leges fenebres*) от времето на Републиката, което доказва съществуването на лихвите в практиката. Бидейки мутуумът по същество безплатен, за да генерира лихви е било необходимо да се сключи отделно споразумение (*stipulatio usurarium*) или да се поднови предишното с ново задължение, включващо лихвата, макар авторът да признава, че в текста на Улпиан, включен в D. 46.3.5.2, се наемква за „естествено“ начисляване на лихви по паричния заем. Тази идея еволюира по времето на Римската империя и в епохата на Диоклециан (III–IV в. от.н.е.) начисляването на лихви се смята за естествен елемент на договора за заем. Във всеки случай забраната на лихвите е константа в нашата правна традиция. В Библията на много места се споменава забраната на заемите срещу лихва, поне сред евреите (Второзаконие 23:19, Изход 22:25, Левит 25:36, etc.), но е разрешено лихварството с чужденци (Второзаконие 23:20). И каноническото право, изхождайки от Аристотеловия афоризъм *nummus non parit* (Política 1.3), забранява заемите срещу лихва.

род операции, при които той става истински спонсор в съвременния смисъл на думата.

Такъв е случаят с *fenus nauticum* или *pecunia traiectica* – един механизъм, използван от времето на Късната република за финансиране на морски търговски операции. Вероятно той е заимстван от гръцкото право⁵³ и се смята за първообраз на съвременния застрахователен договор, който прехвърля стопанския риск в дейността на корабовладелеца върху заемодателя, който можел да изисква да му бъде върнат заетият капитал само ако корабът стигне успешно до пристанището. Динамиката на договора, която предполага поемане на огромен риск от заемодателя, поражда необходимостта да се въведат високи лихви и други предпазни мерки в негова полза, което отдалечава тази фигура от истинския *mutuum*⁵⁴.

В D. 22.2, посветен на морския заем (*De náutico fenore*), компилаторите включват един текст на Цервидий Сцевола – юрист от времето на Марк Аврелий, който говори за увеличаването на дължимата от заемателя сума когато заемодателят поема голям риск (*Scaev. 6 resp. D.22.2.5*). В началния параграф (*pr.*) са разгледани два казуса, които не оставят никакво съмнение. Единият е за човек, дал в заем голяма парична сума на един рибар за риболовни принадлежности при условие че ако хване риба, ще му я върне, а вторият е за човек, дал пари на спортист да се упражнява и да участва в състезания при условие че ако победи, ще върне заема.

nec dubitabis, si piscatori erogaturo in apparatus plurimum pecuniae dederim, ut, si cepisset, redderet, et athletae, unde se exhiberet exerceretque, ut, si vicisset, redderet.

В следващия фрагмент (*Scaev. 6 resp. D. 22.2.5.1*) юристът добавя, че във всички тези казуси договорът без стипуляция служи за увеличаване на задължението:

In his autem omnibus et pactum sine stipulatione ad augendam obligationem prodest.

⁵³ TORRENT RUIZ, Armando. Op. cit., v. *fenus nauticum*.

⁵⁴ TORRENT RUIZ, Armando. Op. cit., посочва също наличието на право на задържане в залог (*pignus*) на стоките като гаранция за плащането на лихвите (обикновено 100% върху зетия капитал), както и квазиесенциалната форма на договора (на практика той винаги се сключва чрез *stipulatio*, което винаги съдържа *usurae ex pacto*).

Макар в първата част на *pr.* Сцевола да твърди, че тези сделки не са точно хазартни⁵⁵, сходството между заема, даден на рибаря, с *iactum retis*, който е типична *emptio spei*, и включването от компилаторите на тези фрагменти във *fenus nauticum* навеждат на мисълта, че двата казуса имат случаен (хазартен) характер. На спортиста се дава голяма сума с висока лихва – вероятно за разходите по тренировките, която той трябва да върне само ако спечели състезанието, тъй като тогава несъмнено би получил като награда една много по-голяма сума. Всъщност вероятно става дума за участие на заемодателя в печалбите, както е можело да стане при *pecunia traiecticia*⁵⁶. Вероятно е съществувала и възможността да бъде договорено атлетът да върне парите при всички случаи, дори ако не спечели състезанието. Само така може да се обясни изненадващият казус, за който разказва Улпиан в Книга 4 на своите *Opinioni*⁵⁷, който компилаторите са включили в D. 4.2.23.2 – един заемодател, задържал несправедливо един спортист, като не му позволил да се яви на състезанието, го бил принудил да впише в документа по-голяма парична сума от дължимата⁵⁸; ако това се докажело, съдията щял да постанови да се върне сумата в пълния ѝ размер:

Si faenerator incivilliter custodiendo athletam et a certaminibus prohibendo cavere compulerit ultra quantitatem debitae pecuniae, his probatis competens iudex rem suae aequitati restitui decernat.

Този фрагмент буди недоумение, тъй като не се разбира защо заемодателят, който е дал някакви пари на спортиста, вписвайки в договора по-голяма сума от дадената, има интерес да попречи на спортиста да участва в състезанието – дори ако не се установи задържането, в случай на загуба атлетът

⁵⁵ Има предвид условни сделки, при които нарастването на престацията е подчинено на клаузи като „ако не освободиш роба“, „Ако не правиш еди какво си“ и пр.: „*Periculi pretium est et si condicione quamvis poenali non existente recepturus sis quod dederis et insuper aliquid praeter pecuniam, si modo in aleae speciem non cadat: veluti ea, ex quibus condictiones nasci solent, ut „si non manumittas“, „si non illud facias“, „si non convaluero“ et cetera [...]*”

⁵⁶ WACKE, Andreas. Op. cit., S. 445: „Derartige „partiarische“ Darlehen mit Gewinnbeteiligung des Gläubigers sind für die Antike zumindest als Seedarlehen nicht unwahrscheinlich.“

⁵⁷ В романистиката съществува съмнение относно това дали автор на *libri opinionum* е Улпиан – WACKE, Andreas. Op. cit., p. 449, го счита за *apokryphe Ulpian text*.

⁵⁸ Да опишат като капитал една по-висока от получената сума е уловка, която най-често използват заемодателите, за да си гарантират по-високо от позволеното заплащане, като обикновено се възползват от нуждата на заемателите. В този смисъл, в нашето съвременно право чл. 1 на Закона за борба с лихварството (Закон на Azcárate) от 23 юни 1908 г., гласи: „Нищожен е договорът, в който се предполага по-голяма получена сума от наистина дадената, независимо от нейния размер и обстоятелства.“

би бил неплатежоспособен, докато ако участва и победи, ще бъде неплатежоспособен и заемодателят по-лесно би получил парите си обратно. Може би текстът има предвид възможността заемодателят да е бил подкупен от друг заемодател, който се е надявал да се обогати, ако състезанието бъде спечелено от друг спортист (тук може да направим връзка с последвалите норми, забраняващи залаганията). Възможно е и „спонсорът“ да се е опасявал (основателно или не), че спортистът ще бъде победен в състезанието, което би провалило правото му да си получи парите.

Макар един заемодател да можел да даде пари на спортиста, поемайки риска той да не му ги върне в случай че загуби, възможността за победа в състезанието и за награда е само едно очакване, една *spes*, която не можело „по никакъв начин“ да се заложи в частен договор като гаранция за дълг. Дори в общ договор да бъде дадено в залог цялото имущество на длъжника, този залог не би важал за бъдещите печалби. Това постановява един рескрипт на Александър Север от 233 г. до Септимий, включен в С. 8.16.5 в общата рубрика *Quae res pignori obligari possunt vel non et qualiter pignus contrahatur*:

Spem eorum praemiorum, quae pro coronis athleticis pensitanda sunt, privata pactioe pignerare minime admittendum est: et ideo nec si generale pactum de omnibus bonis pignori obligandis intervenerit, tenet.

Обаче юристът Папиниан (II в. сл.Хр.) е посочил в един *responsum*, включен в D. 42.1.40, възможността чрез института *pignus in causa iudicati captum* да бъде секвестрирана наградата на спортист в случай на подадена срещу него жалба за дълг:

Commodis praemiorum, quae propter coronas sacras praestantur, condemnato placuit interdicti et eam pecuniam iure pignoris in causam iudicati capi.

Видимо няма противоречие между този текст на Папиниан и рескрипта на Александър Север, тъй като в императорското постановление се забранява договарянето на *pignus* върху възможността да се получи награда, докато във фрагмента, съдържащ становището на юриста, става дума за налагане на заповор⁵⁹ върху една вече получена награда.

⁵⁹ Заповорът върху имущество при изпълнително производство във вида, в който го познаваме днес, се формира в римското право в резултат от еволюцията на конвенционалния залог (*pignus in causa iudicati captum*) въз основа на един рескрипт на Антоний Пий (138–161 d.C.). Вж. DÍAZ-BAUTISTA CREMADES, Adolfo. El embargo ejecutivo en el proceso cognitorio romano (*pignus in causa iudicati captum*). Madrid, Marcial Pons, 2013.

IV. ЗАКЛЮЧЕНИЯ

В този труд се опитахме да опишем накратко финансирането на спортистите в Рим и правната уредба относно спорта. Развитието на спортните зрелища като източник на удоволствие и забавление за гражданите поражда цял един стопански отрасъл около спорта, стимулиран от полезността му за политическата пропаганда и съответно налага необходимостта от неговото управление и правна уредба. Нарастването на броя и на размера на наградите за спортистите, възможностите за издигане в обществото чрез спорта и развитието на развлекателната индустрия в Рим (подплатена с публични интереси) стимулират развитието на различни форми на частно финансиране на спортистите.

Описахме и изложихме и един от пътищата, по които се осъществява това финансиране – чрез обикновения договор за заем (*mutuum*), като се прилагат пазарни категории, за да се преодолее основната забрана за вземане на лихва само за време, и констатирахме облигационните задължения, възникващи от отношенията между заемодателя и заемателя (спортиста), изхождайки от текста на Папиниан и от един рескрипт на Александър Север. Тези текстове са показателни за стопанското значение на спорта и позволяват да надникнем в сферата на слабо проучената му уредба в римското право.

В заключение може да се съгласим с позицията на Gamauf⁶⁰, за когото, макар и фрагментарна, съществуващата правна уредба относно спорта ни дава основание да говорим за едно „Римско спортно право“ (изхождайки само от Дигестите и някои императорски конституции), разбирано като подредена и последователна система, регламентираща една изключително важна сфера в икономическия и политическия живот на Империята и в живота на хората. Разгледахме публичните и частните аспекти на тази материя и засегнахме видовете римски договори за частно финансиране на спорта. Споделяме мнението на Gamauf, за когото правото и спортът са две лица на една и съща житейска действителност и вървят ръка за ръка.

⁶⁰ GAMAUF, Richard. Op. cit., S. 303 ss.